

# Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024



No 8

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati



74-91 xalqaro daraja  
ISSN: 2992-8982



# Yashil

## IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

**Bosh muharrir:**  
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

**Bosh muharrir o'rinbosari:**  
Karimov Norboy G'aniyevich

**Muharrir:**  
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 740 sahifa.*

*E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.*

### Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi  
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi  
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati  
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari  
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri  
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari  
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati  
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori  
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori  
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori  
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori  
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.  
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori  
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori  
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori  
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori  
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori  
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti  
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari  
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i  
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori  
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori  
Cham Tat Huei, ( PhD) USCI universiteti professori, Malayziya  
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari  
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi  
Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH  
Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH  
Ali Kopak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya  
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.  
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti  
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti  
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

# Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

## Editorial board:

**Salimov Oqil Umrzokovich**, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

**Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich**, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

**Rae Kwon Chung**, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

**Osman Mesten**, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

**Sharipov Kongratbay Avezimbetovich**, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

**Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich**, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

**Akhmedov Durbek Kudratillayevich**, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

**Akhmedov Sayfullo Normatovich** CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

**Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna**, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

**Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich**, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

**Siddikova Sadokat Ghaforovna**, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

**Khudoykulov Sadirdin Karimovich**, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

**Yuldashev Mutallib Ibragimovich**, DSc, Prof., of TSUE

**Samadov Askarjon Nishonovich**, CSc, Prof., of TSUE

**Slizovsky Dimitriy Yegorovich**, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

**Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich**, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

**Akhmedov Ikrom Akramovich**, DSc, Prof., of TSUE

**Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli**, DSc, Prof., of TSUE

**Utayev Uktam Choriyevich**, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

**Ochilov Farkhod**, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

**Eshtayev Alisher Abduganievich**, DSc, Prof., of TSUE

**Shoira Azimovna Musaeva**, professor of SamDu IS Institute

**Cham Tat Huei**, PhD, professor at USCI University, Malaysia

**Akhmedov Javokhir Jamolovich**, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

**Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli**, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

**Judy Smetana** CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

**Chrissy Lewis** CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

**Ali Konak** DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

**Glazova Marina Viktorovna**, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

**Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi**, associate professor of TSUE

**Sevil Piriyeva Karaman**, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

**Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli**, independent researcher of TSUE

## Ekspertlar kengashi:

**Berkinov Bazarbay**, iqtisodiyot fanlari doktori, professor  
**Po'latov Baxtiyor Alimovich**, t.f.d., profesor  
**Aliyev Bekdavlat Aliyevich**, f.f.d., TDIU professori  
**Isakov Janabay Yakubbayevich**, i.f.d., TDIU professori  
**Xalikov Suyun Ravshanovich**, i. f. n., TDAU dotsenti  
**Rustamov Ilhomiddin**, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti  
**Hakimov Ziyodulla Ahmadovich**, i.f.d, TDIU dotsenti  
**Kamilova Iroda Xusniddinovna**, i.f.f.d., TDIU dotsenti  
**G'afurov Doniyor Orifovich**, p.f.f.d., (PhD)  
**Fayziyev Oybek Raximovich**, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti  
**Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich**, i.f.f.d, TDIU dotsenti  
**Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi**, i.f.d., TMI dotsenti  
**Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna**, TDIU katta o'qituvchisi  
**Babayeva Zuhra Yuldashevna**, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

**Muassis:** "Ma'rifat-print-media" MChJ

**Hamkorlarimiz:** Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

## Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.



# MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish.....	16
<b>Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna</b>	
Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash .....	20
<b>Shakarov Zafar Gafforovich</b>	
Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему .....	24
<b>С.С. Исмаилов</b>	
“Kreativ iqtisodiyot” va “kreativ industriya”: mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili .....	32
<b>Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich</b>	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	37
<b>Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li</b>	
Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari .....	41
<b>Sh.B. Donayev</b>	
Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir.....	45
<b>Xursandov Komiljon Maxmatkulovich</b>	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish .....	49
<b>Idrisov Alisher Otajonovich</b>	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlari.....	53
<b>Sultanov Maxmud Axmedovich</b>	
Poverty in developing countries: new problems and solutions.....	57
<b>Amirdjanova Sitara Sunnat kizi</b>	
Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики.....	61
<b>Вохидова Мехри Хасановна</b>	
Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран.....	69
<b>Буранова Лола Вахобовна</b>	
Mamlakatimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi.....	78
<b>Babamatov Tolib Hakimovich</b>	
Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari .....	83
<b>S.A.Karabayev</b>	
O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari.....	90
<b>Yusupov Aziz Shuxratovich</b>	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi .....	95
<b>Gulbayeva Feruza Islamovna</b>	
Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri.....	102
<b>Sherov Alisher Bakberganovich</b>	
Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili .....	107
<b>Sayidova Maftuna Hamroqul qizi</b>	
O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish .....	111
<b>Umarova Malika Baxtiyarovna</b>	
Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций.....	116
<b>Умида Юлдашева</b>	
Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях.....	120
<b>Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович</b>	



Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	127
<b>Ismoilov Sherzod Dilshodovich</b>	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari.....	132
<b>Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li</b>	
Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari .....	138
<b>Sharipov Narzullo G'ulomovich</b>	
O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	144
<b>Shadieva Madina Djaloliddin qizi</b>	
Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari.....	148
<b>Jumanazarova Z.K.</b>	
Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri .....	154
<b>Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich</b>	
Oliygochlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari .....	158
<b>Adizov Sanjar Rashidovich</b>	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish .....	165
<b>Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyorova Shoxista Qahramon qizi</b>	
Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме.....	174
<b>Касимова Зилола Гуламиддиновна</b>	
O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantirish .....	182
<b>Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li</b>	
Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане .....	186
<b>Шахзод Сайдуллаев</b>	
Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish .....	192
<b>Ahmedov Komron Muhammadaliyevich</b>	
Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili.....	196
<b>Quyjanov Xurshid Abdullayevich</b>	
Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari .....	200
<b>Bakayev Xurshid Maxmudovich</b>	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati.....	206
<b>Normurzayev Umid Xolmurzayevich</b>	
Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства .....	214
<b>Нурутдинова Зухра Алишеровна</b>	
Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati .....	220
<b>Madaminova Sanobar Askarovna</b>	
Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari.....	226
<b>Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li</b>	
Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili.....	230
<b>Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi</b>	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarining boshqarish tizimini takomillashtirish.....	234
<b>Uzakova Umida Ruziyevna</b>	
O'zbekistonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlari.....	241
<b>Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li</b>	
Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar .....	247
<b>Boykabilov Bahodir Mustafayevich</b>	





Kichik sanoat zonalari korxonalar va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv .....	251
<b>Ozoda Batirovna Sakiyeva</b>	
Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari .....	255
<b>N.N.Zikrillayev</b>	
Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari .....	263
<b>Saidova Dilfuza Abdufattohovna</b>	
The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth .....	268
<b>Almosova Shahnoza Sobirovna</b>	
Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish .....	273
<b>Israilov Rustam Ibragimovich</b>	
Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari .....	277
<b>D.D. Suvanova</b>	
Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов .....	283
<b>Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи</b>	
Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari .....	290
<b>Xannarov Komiljon Karimovich</b>	
Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili .....	296
<b>Yoqubov Murodjon Valibekovich</b>	
Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий .....	302
<b>Каримов Хожакбар Махамаджон угли</b>	
O'zbekiston qishloq xo'jaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi .....	306
<b>Abdulla Abduqodirov</b>	
Kichik biznes korxonalarida ishlab chiqarishda innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yo'llari .....	312
<b>Nasrullayev Feruz Furqatovich</b>	
Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati .....	318
<b>Alimov Nasimjon Hoshimovich</b>	
“Istiqlol” memhonxonasi reklama faoliyati tahlili .....	322
<b>Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna</b>	
To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar .....	328
<b>Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich</b>	
Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches .....	334
<b>Kholmukhamedova Feruza</b>	
Современные способы получения нефтяных битумов .....	338
<b>Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович</b>	
O'zbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari .....	342
<b>Islomov Jamshed Davronovich</b>	
Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы .....	347
<b>Саримсакова Малохат Хикматуллаевна</b>	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari .....	351
<b>Qurbanov Jumanazar Omonovich</b>	
Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish .....	354
<b>Uzakov Utkir Abdusattarovich</b>	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi .....	357
<b>Gulbayeva Feruza Islamovna</b>	



Ta'lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish .....	364
<b>Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich, Boliyev Bahromjon Rustam o'g'li</b>	
Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta'sir etuvchi ekzogen omillar tahlili .....	369
<b>Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna</b>	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari.....	378
<b>Ortiqov Oybek Abdullayevich</b>	
Transport infratuzilmasining xususiyatlari.....	390
<b>Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi</b>	
Asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olish tartibi .....	394
<b>Shermatov Sirojiddin Haydarovich</b>	
Logistika jarayonlarida raqamli yechimlar.....	399
<b>Yarashova Vasila Kamalovna, Allabergenov Sherzod Maksudbayevich</b>	
To'g'ridan to'g'ri sug'urta qilish operatsiyalari bo'yicha daromadlarning hisobini takomillashtirish.....	403
<b>Abdusaidov S.J.</b>	
Venchur kapitali: kelib chiqish tarixi va ilg'or horijiy tajribalar.....	409
<b>Do'stov Firuz Ilxomovich</b>	
Анализ статистического исследования рынка паломнического туризма в республике узбекистан .....	414
<b>Мустаева Шохида Саъдуллаевна</b>	
Структурно-функциональный анализ гастрономического туризма в республике узбекистан .....	420
<b>Салиева Екатерина Сергеевна</b>	
Вопросы привлечения внешнего финансирования металлургических предприятий в узбекистане.....	427
<b>Татьяна Будей</b>	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishning afzalliklari .....	431
<b>Khusanov Nodirbek Djumanazarovich</b>	
Innovatsion g'oyalar va yangi ilmiy ishlanmalar asosida innovatsion mahsulotlar yaratishning boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish yo'llari.....	437
<b>Daliyev Xusan Xojakbarovich</b>	
Macroeconomic factors in the development of the banking performance .....	442
<b>Mamadiyorova Madina Nuriddin kizi, Dr.Susanti Kurniawati, X.S.Umarov</b>	
Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi .....	449
<b>Turg'unov Muxridin Mo'ydinjon o'g'li</b>	
Ecological sustainability and trade: economic and environmental implications of uzbekistan's accession to the WTO .....	453
<b>Mironshokh Sattarov, Denny Andriana, Sirojiddin Yangiboyev</b>	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o'ziga xos tendensiyalari.....	458
<b>Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich</b>	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning ilmiy – nazariy asoslari.....	468
<b>Davletov Po'lat Torabayevich</b>	
Ekoshahar tashkil etishda "yashil" belbog' hamda "yashil" makonning o'rni .....	476
<b>Karimova Muqaddas Zabixullayevna</b>	
Необходимость изучения механизма управления социально-трудовыми отношениями при переходе республики узбекистан на "зеленую" экономику.....	479
<b>Раматов Зафарбек Жуманиязович</b>	



Klasterlarning rivojlanish tarixi, ularning o'ziga xos xususiyatlari va raqobatbardoshlikdagi o'rni.....	482
<b>Sherkulov Shohruh Erkin o'g'li</b>	
Soliqlarni raqamlashtirish: QQS ning muammo va istiqbollari .....	486
<b>Abdulxayeva Shahnoza Muhammadiyevna</b>	
Dehqon va tomorqa xo'jaliklarida sug'oriladigan yerlarning unumdorligini oshirish yo'llari.....	492
<b>Xo'jageldiev Chorshanbi Pardayevich</b>	
Topical issues of analytical support for financial resources management of business entities in modern conditions .....	498
<b>Jiyanova Nargiza Esanboyevna</b>	
Исследование цифровой валюты центрального банка как новой формы денег.....	506
<b>Якубова Шамшинур Шухратовна</b>	
Структуризация прибыли предприятия, факторы формирования и выявление резервов её повышения.....	513
<b>Гафурова Азизахон Фатиховна</b>	
Xorijiy mamlakatlarda oilaviy migratsiya masalalari.....	517
<b>Kadirova Zulayho Abduhalimovna, Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafvna</b>	
Ta'limda innovatsion tadbirkorlikning tarixiy rivojlanishini asosiy bosqichlari.....	522
<b>Madaminova Xusnidaxon Shuxratovna</b>	
Integratsiya jarayonida bog'dorchilikda klasterlarni barpo qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar va tarkibiy o'zgarishlarga ta'siri.....	526
<b>Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich</b>	
Banklarning moliyaviy xavfsizligi va uning iqtisodiy xavfsizlikka ta'siri.....	532
<b>Mamatov Mamajan Axmadjonovich</b>	
Qishloq xo'jaligida pillachilik biznesini rivojlantirish istiqbollarini belgilash jarayonini ekonometrik modellashtirish.....	535
<b>Turgunov Odilbek Maripovich</b>	
Zamonaviy pul-kredit siyosatining iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi rolini baholash.....	542
<b>Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich</b>	
The unique characteristics of governance systems in various countries: a comparative analysis.....	549
<b>Bozorboev Otamurod Nurmuxammad ugli, Denny Andriana, Usmanov Bunyod</b>	
GREEN ECONOMY AND GREEN CHEMISTRY: principles, priorities, advantages and it's impact to the future.....	553
<b>Fozilova Firangiza Komilovna, Zokirova Ferangiz Zafarovna</b>	
Kichik biznesda yoshlar tadbirkorligini shakllantirish va rivojlantirishning mohiyati va ahamiyati.....	557
<b>Karimova Mavjuda Boxodirovna</b>	
Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari.....	562
<b>Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o'g'li</b>	
Temir yo'l transportida yuk tashish samaradorligining iqtisodiy negizi tushunchasi va xususiyati.....	568
<b>Shukurova Sultana Suidsultanovna</b>	
Tashqi savdo va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro aloqalarining hozirgi holati va tendensiyasi.....	572
<b>Hayitova Nigora Ilxomovna</b>	
Mamlakat tashqi qarzini boshqarishning samarali yo'llari.....	576
<b>Choriyev Fazliddin Ishkuvatovich</b>	
A comparative analysis of investment risk management in the non-profit sector .....	583
<b>Rakhimov Shoxrux Abduqaxxor O'g'li, Muhamad Arief Ramdhany</b>	
Роль налога на доходы физических лиц в формировании бюджета узбекистана.....	587
<b>Наврузова Фарогаатхон</b>	



Принцип работы электронных денег в форме электронных кошельков в банковском секторе.....	592
<b>Ширинова Шохсанам Собир кизи</b>	
Дальнейшее повышение эффективности деятельности постов удаленного электронного декларирования путем преобразования их структуры и алгоритма взаимодействия.....	598
<b>Вахидова Феруза Алимовна</b>	
Ishbilarmonlik muhitining mohiyati hamda uni baholashning zamonaviy usullari.....	603
<b>Majidov Faxriddin Abdurazzok o'g'li</b>	
Davlat moliyaviy siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati .....	609
<b>Jabborova Dilafuz Sodiq qizi</b>	
Mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishida kichik biznes subyektlari faoliyatining ahamiyati .....	614
<b>Ismoilov Narimonjon No'monjon o'g'li</b>	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari.....	619
<b>Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li</b>	
Telekommunikatsiya sanoatining rivojlanish tendensiyalari.....	625
<b>Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich</b>	
O'zbekistonda xizmatlar sohasi va uning amaldagi holati tahlili.....	631
<b>Suyunov Asror Baxtiyorovich</b>	
Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning atrof-muhitni yaxshilash va iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashish munosabatlari tahlili.....	637
<b>Raximova Mohinur Dilshod qizi</b>	
OTMlarining ta'lim faoliyatini boshqarish jarayonida qo'llaniladigan innovatsion shakl va metodlar .....	645
<b>Esanova Shohida Utkirovna</b>	
Investitsiya loyihalari samaradorligini baholashda moliyaviy modellashtirishning muhim jihatlari.....	651
<b>Rabimqulov Sherzod Murtozayevich, Zokirova Feruza Farxod qizi</b>	
Internal factors influencing the competitiveness of the textile industry.....	657
<b>Ikramova Nodira Burkhon kizi</b>	
Mamlakatimiz tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholash dolzarbligi.....	662
<b>Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich, Baltabaev Maxmud Toshpo'latovich</b>	
Xalqaro bozordagi eng katta birlashish va sotib olish (m&a) operatsiyalari bo'yicha tahlili.....	667
<b>Ahamdjonov Abdulloh Ahadjon o'g'li</b>	
The impact of markets for innovative banking products on the economy.....	675
<b>Abdurakhimova Dilora Karimovna</b>	
Перспективы и производственные условия прядильных предприятий узбекистана .....	682
<b>Н.Т. Гафурова, М.Э. Ходжаева, Б.Б. Бозоров</b>	
Increasing the effectiveness of using marketing tools in public transport.....	686
<b>Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, G'iyosidinov Boburbek Baxtiyor o'g'li, Wang Cheng</b>	
E-commerce strategies for global market expansion.....	694
<b>Allanazarova Dilnoza, Gulnora Abdurakhmanova, Vanessa Gaffar</b>	
Chinese commercial banks experience in asset diversification.....	704
<b>Uktamova Nozima Narzulla kizi</b>	
Issues of greening the economy in ensuring sustainable economic growth.....	708
<b>Nurmetova Muyassar Jumanazarovna</b>	
“Риск-ориентированный надзор в банковском секторе узбекистана: актуальные практики и вызовы” .....	712
<b>Суюнов Жасур Бозорович</b>	



Рейтинг устойчивости субъектов предпринимательства: некоторые теоретические и практические аспекты .....	715
<b>Исроилов Баходир Ибрагимович</b>	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirish yo'llari.....	718
<b>Rahmanov Ixom Xurramovich</b>	
O'zbekistonda moliyaviy razvedka xizmati faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari .....	725
<b>Abdug'aniyev Uchqun Habibulla o'g'li, G'aniyev Samariddin Murodullo o'g'li</b>	
Передовые методы сбора данных для точных маркетинговых исследований .....	730
<b>Бекназова Комилахон Миркамол кизи</b>	
Budjet tashkilotlarida ichki auditni tashkil etish va uning uslubiyotini takomillashtirish.....	733
<b>Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna</b>	



# BUDJET TASHKILOTLARIDA ICHKI AUDITNI TASHKIL ETISH VA UNING USLUBIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

**Alimardonov Muxammadi Ibragimovich**

ISFT instituti iqtisodiyot fanlari doktori, professor

**Djalilova Malika Shuxratovna**

ISFT instituti xodimlar bo'limi boshlig'i

**Annotatsiya:** Xalqaro amaliyotda ichki auditorlik tekshiruvlarini o'tkazish uslubiyotini va ichki auditning xalqaro standartlarini takomillashtirish hamda rivojlantirish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu maqolada budget tashkilotlarining ichki audit xizmati faoliyatida ichki auditning xalqaro standartlaridan foydalanish xususiyatlari, belgilangan talablarga rioya qilish hamda respublikamizda amaliyotga joriy etishdagi mavjud muammolar o'rganilgan hamda ularni bartaraf etish bo'yicha muallif yondashuvlari va takliflari berilgan.

**Kalit so'zlar:** budget, budget tashkilotlari, audit, ichki audit, pul mablag'lari, nazorat, davlat budjeti, budget tizimi, moliyalashtirish, budget daromadlari, budget xarajatlari, mahalliy budget, soliq-budget siyosati.

**Abstract:** In international practice, many studies are conducted aimed at improving and developing the methodology of internal audits and international standards of internal audit. In these studies, the article examines the features of the use of international standards of internal audit in the activities of the Internal Audit Service of budgetary organizations, compliance with established requirements and existing problems in their implementation in our republic, as well as author's approaches and suggestions for their elimination.

**Key words:** budget, budget organizations, audit, internal audit, funds, control, state budget, budget system, financing, budget revenues, budget expenditures, local budget, fiscal policy.

**Аннотация:** в международной практике проводится множество исследований, направленных на совершенствование и разработку методологии проведения внутренних аудитов и международных стандартов внутреннего аудита. В этих исследованиях в статье исследуются особенности использования международных стандартов внутреннего аудита в деятельности Службы внутреннего аудита бюджетных организаций, соблюдение установленных требований и существующие проблемы при их внедрении в нашей республике, а также авторские подходы и предложения по их устранению.

**Ключевые слова:** бюджет, бюджетные организации, аудит, внутренний аудит, фонды, контроль, государственный бюджет, бюджетная система, финансирование, доходы бюджета, расходы бюджета, местный бюджет, налогово-бюджетная политика.

## KIRISH

Jahon amaliyotida ichki audit xizmati faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Ichki Auditorlar Instituti (The Institute of Internal Auditors, IIA) mavjud. Ushbu xalqaro tashkilot "170 dan ortiq davlatlarning 185 mingdan ortiq a'zolarini o'z ichiga birlashtiradi" [1]. Iqtisodiyotlarning chuqur integratsiyalashuvi va globallashuvi xalqaro amaliyotda ichki auditning xalqaro standartlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni talab etmoqda. Bugungi kunda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ichki auditning korporativ boshqaruvdagi rolining ortib borishi natijasida alohida tuzilma sifatida shakllanishi jahon amaliyotida ichki audit biznesni himoya qilish, risklarni minimallashtirish va kompleks nazoratni amalga oshirishning muhim vositasi sifatida qo'llanilmoqda.

Iqtisodiy rivojlangan davlatlarning tajribasi va sohadagi ilmiy yutuqlarini tahlil etish shuni ko'rsatadiki, budget tashkilotlarida ichki audit faoliyatini muvofiqlashtiruvchi me'yoriy hujjatlarni xalqaro talablarga uyg'unlashtirish, ichki audit institutining faoliyat samaradorligini oshirish, samarali boshqaruv tizimini shakllantirish va investorlarni jalb etishda ichki audit xizmatining biznes risklarini pasaytirishga qaratilgan mavqeyini oshirish muhim omil hisoblanadi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı islohotlar ichki auditning nazariy va huquqiy asoslari, ichki audit xizmatini tashkil etish mexanizmlarini xalqaro standartlar talablari asosida takomillashtirish hamda ichki audit samaradorligini baholashning uslubiy asoslarini ishlab chiqishni talab qilmoqda. O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasida "xalqaro tajribani hisobga olgan holda korporativ huquqni



rivojlantirish va korporativ boshqaruvning zamonaviy prinsiplarini joriy etish” [2] muhim vazifalardan biri etib belgilangan. Mazkur vazifalarning bajarilishini ta'minlash ichki audit faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy tizimni xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlantirish, xalqaro standartlar asosida ichki auditni tashkil etish va uni takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

## MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish sharoitida budget tashkilotlarining ichki audit xizmati hisob-kitoblari o'z vaqtida va to'g'ri yuritilishiga, ularning iqtisodiy faoliyati yaxshilanishiga xizmat ko'rsatadi. Bundan ko'rinib turibdiki, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini rivojlantirish va moliyaviy jihatdan mustahkamlashda ichki audit xizmatining o'rni beqiyosdir. Shu bois budget tashkilotlarining ichki audit xizmatini ilmiy jihatdan o'rganish hamda iqtisodchi olimlarning fikrlarini keltirib o'tish joiz. Xususan, xorijlik iqtisodchi olim Voropaev Yu.N. “Ichki auditning asosiy maqsadi – subyekt menejerlariga zimmalaridagi majburiyatlarni samarali bajarishda, korxonada va uning tarkibiy tuzilmalari oldida turgan maqsad va vazifalarga eng samarali tarzda erishish uchun korxonada aktivlaridan samarali foydalanayotganlariga yetarlicha ishonch hosil qilishlarida yordam berishdir” [3] deya ta'kidlab o'tgan. Demak, yuqoridagi fikrga e'tibor qaratsa, haqiqatan ham ichki audit xizmatining maqsadi korxonada sodir bo'layotgan barcha muomalalar to'g'ri rasmiylashtirilishini nazorat qilish hisoblanadi.

S.I. Jminkoning fikriga ko'ra, “Ichki auditning moliyaviy hisobotni tekshirish va soliqlarni minimallashtirishga yo'naltirilgan funksiyasi korxonada faoliyatining barcha jihatlarini qamrab olish funksiyasiga ko'chib o'tayotgani kuzatilmoqda” [4].

Shuningdek, A.K. Ibragimov ichki auditning ahamiyati va zarurati boshqaruv funksiyalarini tahlil qilish bilan bog'liq bo'lishini ta'kidlab o'tgan [5].

Bundan ko'rinib turibdiki, ichki auditning mohiyati, asosan, korxonada boshqaruv tizimiga ko'maklasha oladigan faoliyat turi ekanligi bilan namoyon bo'ladi.

Bu borada professor A.A. Karimov tashqi va ichki auditning asosiy ikkita o'zaro farqli jihati mavjudligini ta'kidlaydi: birinchidan, tashqi audit korxonaning moliyaviy hujjatlari to'g'riligini tasdiqlashga, ichki audit esa asosiy e'tiborni korxonaning mavjud nazorat tizimi va uning turli bo'linmalaridagi ishlab chiqarish, marketing, savdo-sotiq, moliya va hokazolarning holatini aniqlashga asoslanadi; ikkinchidan, tashqi audit, birinchi navbatda, korxonada mijozlari hisoblangan iste'molchi, kreditor, soliq organlari va boshqa foydalanuvchilar manfaatlarini inobatga oladi. Ichki audit, birinchi navbatda, korxonada boshqaruv manfaatlariga qaratilgan bo'lib, samarali ichki audit tizimi tashqi auditga sarflanadigan xarajatlarni qisman kamaytirishga xizmat qiladi [6].

S.I. Jminko tomonidan ichki auditning asosiy tamoyillari sifatida quyidagilar e'tirof etilgan: birinchidan, mustaqillik va obyektivlik. Mustaqillik – bu tushuncha bir muncha tashkiliy mazmunga ega va ichki audit xizmatining korxonada bo'ysunuvchanligi darajasidan kelib chiqib aniqlanadi. Obyektivlik tushunchasi ichki auditorning shaxsiy fazilati – baho va xulosa berishda hissiyotga berilmasligi tushuniladi. Ikkinchidan, kafolatlash va maslahatlar berish. Ichki audit faoliyatining mohiyati – mijozlarga kafolat va maslahatlar berish ko'lamini sezilarli darajada kengaydi va bugungi kunda quyidagi sohalarni o'z ichiga olgan: tavakkalchilik xavflarini boshqarish, ichki nazorat, korporativ boshqaruv. Kafolatlarni taqdim etish mustaqil ravishda baholashni amalga oshirish va tizimlar, jarayonlar, muomalalar samaradorligi haqida fikr bildirish maqsadida auditorlik dalillarini obyektiv tahlil qilishdan iborat. Maslahat berishning kafolat berishdan asosiy farqi shuki, maslahat taqdim etilishi kerak bo'lgan holatlarda auditorning ish hajmi mijoz tomonidan belgilanadi [7].

Umuman olganda, ichki audit turli funksiyalarni bajaradi. Jumladan, A.K. Makalskayaning fikricha, ichki audit funksiyalari:

- moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga doir bo'lgan barcha mavjud ma'lumotlarni yuqori rahbariyatga uzatish;
- ichki nazorat samaradorligini oshirish;
- xo'jalik yurituvchi subyekt bo'limlari hisobotlarining ishonchligini tasdiqlash [8].

R.D. Do'smurotov auditorlik faoliyatini 3 xil rivojlanish bosqichida shakllanishini ta'kidlab o'tgan.

1. Tasdiqlovchi audit – bunda, asosan, hisob registrlari va hujjatlar tekshiriladi.  
2. Maqsadli sistemali audit – bu bosqichda muomalalarni nazorat qilish tizimini kuzatish imkoniyati yaratiladi.

3. Tavakkalchilikka asoslangan audit – tizimni nazorat qiluvchi shaxslar tomonidan qabul qilingan boshqaruv qarorlariga baho beriladi [9].

Ichki auditorlar instituti (The institute of internal auditors) tomonidan berilgan ta'rifga ko'ra, “ichki audit – bu tashkilot faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan mustaqil va xolis kafolatlar va maslahatlar berish faoliyatidir. Ichki audit risklarni boshqarish, nazorat va korporativ boshqaruv jarayonlarining samaradorligini baholash va yaxshilashga tizimli va izchil yondashish orqali tashkilotga o'z maqsadlarini amalga oshirishda ko'maklashadi” [10].



Keltirilgan ta'riflarga asoslanib quyidagicha fikrga kelish mumkin, ichki audit xizmatining asosiy vazifasi xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy va boshqa faoliyatining turli yo'nalishlarini tekshirishdan, ularni erkin va xolis baholashdan iboratdir.

## TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda ilmiy abstraksiyalash, guruhlash, qiyoslash, retrospektiv va istiqbolli, empirik tahlil va boshqa usullardan foydalanildi. Maqolada qiyosiy taqqoslash usulida jahon amaliyotida budget tashkilotlarida ichki audit xizmatini tashkil etishni rivojlantirish usullarining tashkiliy-huquqiy asoslarini mamlakatimizdagi mavjud asoslar bilan taqqoslab, tegishli xulosalar shakllantirildi.

## TAHLIL VA NATIJALAR

Ta'kidlash lozimki, ishonchli va samarali ichki nazorat tizimini yaratish va samarali ishlashini ta'minlash uchun ichki auditorlar emas, balki subyekt boshqaruvi mas'uldir. Ichki audit natijasida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish tashkilot rahbarining vazifasi hisoblanadi, qanday bartaraf etilishini nazorat qilish esa ichki audit xizmatining zimmasida bo'ladi. Demak, budget tashkilotlarining taftish komissiyasi va ichki audit xizmati samaradorlikka erishish va faoliyatini qonuniy amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida moliyaviy nazorat olib boruvchi tuzilmalardir. Shu sababli ichki audit xizmati va taftish komissiyasi tashkil etilishi va faoliyat yuritishi jihatidan keskin bir-biridan farq qiladi hamda ular o'rtasidagi farqli jihatlari quyidagi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Ichki audit xizmati va taftish komissiyasi faoliyatidagi farqli jihatlari<sup>1</sup>.

Ko'rsatkichlar	Taftish komissiyasi	Ichki audit xizmati
O'tkazish davriyligi	Yil davomida kamida bir marta	Har chorakda va yillik
Maqsad	Jamiyatning moliyaviy-xo'jalik faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish	Korxonaning moliyaviy holatini baholash va kuzatuv kengashini ishonchli ma'lumot bilan ta'minlash
Vazifalar	Jamiyatning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini tekshirish	Kamchiliklar o'z vaqtida aniqlanishi va bartaraf etilishini amalga oshirish
Subyektlar	Jamiyatning moliyaviy-xo'jalik faoliyati	Jamiyatning boshqaruv tizimi, moliyaviy-xo'jalik faoliyati
Tashkil etilishi	Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi	Kuzatuv kengashi tavsiyasiga ko'ra
Huquqiy bazasi	"Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonun	"Korxonalardagi ichki audit xizmati to'g'risida"gi Nizom
Faoliyat natijasi yuzasidan hisobot	Taftish komissiyasi xulosasi	Ichki audit xizmati hisoboti (yig'ma hisobot)
Taqdim etish shakli	Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishiga	Kuzatuv kengashiga

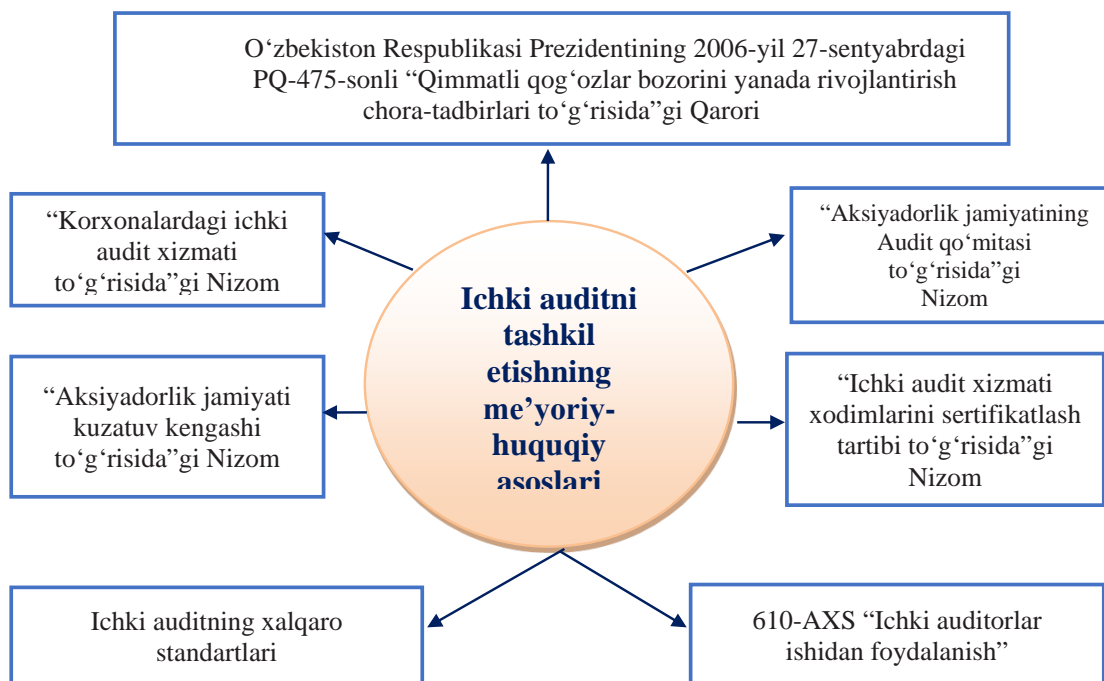
Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, ichki audit xizmati kuzatuv kengashiga bo'ysunadi, taftish komissiyasi esa aksiyadorlar umumiy yig'ilishiga bo'ysunadi. Taftish komissiyasining funksiyalari ichki auditga qaraganda farq qiladi. Shuning uchun bugungi kunda amaliyotda ichki audit xizmati kuzatuv kengashiga, taftish komissiyasi esa to'g'ridan to'g'ri aksiyadorlar umumiy yig'ilishiga bo'ysunadi. Shu sababli ichki audit bo'limiga majburiyatiga qo'shimcha ravishda taftish komissiyasining ish natijalarini ham nazorat qilishni kiritish maqsadga muvofiq.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda respublikamizda ichki audit xizmatini tashkil etishda xorijiy investor ishtirokidagi subyektlarda ularning ahamiyatini, shu bilan birga, har bir subyektda ichki audit xizmatining javobgarligini yanada oshirish kerak. Xizmat tomonidan taqdim etiladigan yig'ma hisobot natijalar asosida kuzatuv kengashi tavsiyasiga ko'ra ijroiya organi faoliyatidagi kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etish va ichki audit-

1 Муаллиф томонидан тузилган.



ning mustaqilligi prinsipini yanada kuchaytirish lozim. Natijada ichki auditorlarga e'tibor yanada oshadi, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini o'rganish natijalariga qiziqish uyg'onadi.



1-rasm. Ichki audit xizmatini tashkil etishning me'yoriy-huquqiy bazasini shakllantirish tartibi<sup>2</sup>.

Auditorlik xizmatini quyidagi ichki audit reglamentlari bilan ta'minlash lozim: ichki audit xizmati nizomi, mutaxassislarning lavozim yo'riqnomalari, bo'lim va uning mutaxassislarning kalendar rejaları, auditorlik tekshiruvlari savollari bo'yicha uslubiy qo'llanmalar, ichki audit standartlari, ichki audit jarayonlari bo'yicha normalar (qoidalar), ichki audit uslubi va auditorlik dalillarini olish bo'yicha uslubiy yo'l-yo'riqlar, auditorlik tekshiruvlari va natijalarni tatbiq etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar.

Ichki audit boshqaruvning maqsadlariga erishishni ta'minlash (kafolati)ga yo'naltirilgan boshqaruv vositasidir. Buning uchun ichki audit rahbariyatni olib borilgan tahlil, muayyan bo'lim faoliyatining samaradorligini baholash natijalari, tavsiya va axborot bilan ta'minlaydi. Ichki audit natijalaridan xo'jalik yurituvchi subyekt rahbariyati mavjud resurslar va ishchi qonunlar doirasi boshqaruv va joriy ishlarni olib borish maqsadida foydalanadi.

Ichki audit bo'limi yoki xizmati ishining samaradorligi xo'jalik yurituvchi subyektning faoliyati tartibga solinganligi va uning nazorati qat'iyligiga bog'liq bo'ladi. Ichki auditorlar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish faoliyatida muvaffaqiyatga erishishi esa ko'p jihatdan ular ushbu nazorat va tartibga bo'ysunishiga bog'liq. Ba'zan barchasini oldindan nazarda tutib bo'lmaslik tufayli ekstremal sharoitlarda qaror qabul qilish zarurati paydo bo'ladi, ammo faoliyatning umumiy tartibini amalga oshirishi zarur bo'lgan amallar algoritmini oldindan belgilab qo'yish va tartibga solish samaraliroq hisoblanadi.

Ichki audit xizmatining faoliyati samaradorligini quyidagi formula bo'yicha hisoblash mumkin:

$$E\phi_{aloxida\ tuzilmaviy\ bo'linma} = \sum_{j=1}^n k_j X_j / q,$$

- Bu yerda, j – samaradorlik ko'rsatkichlaridan biri;
- $k_j$  – samaradorlikning j-ko'rsatkichining solishtirma qiymati;
- $X_j$  – j-ko'rsatkichning miqdor bahosi;
- n – ko'rsatkichlar soni;
- q – yagona baholash shkalasi chegarasi miqdori.

Agar ichki audit xizmati tarkibiga bir nechta bo'linma kirsam, u holda samaradorlikning umumiy ko'rsatkichi quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

$$E\phi = (E\phi_1 + E\phi_2 + E\phi_3 + \dots + E\phi_p) / p,$$

2 Muallif tomonidan tuzilgan.

Bu yerda, p — bo'linmalar soni.

Yuqoridagi formulalar orqali ichki audit xizmati faoliyatining samaradorligi aniqlanadi va kelajakda uning ish natijalaridan yanada samarali foydalanishga erishiladi.

Budjet tashkilotlarining umumiy yillik faoliyati auditorlik tekshiruvi obyekti bo'lsa ham ishchi kuchining ozligi va vaqtdan oqilona foydalanish uchun auditning xalqaro standarti talablaridan kelib chiqqan holda muhimlik kabi ko'rsatkichlardan foydalanadi. Ichki audit tekshiruvi tizimi samarali ishlashi tahliliy ishlarning samaradorligiga, tahlilning chuqurligi va masala qanchalik har tomonlama qamrab olinganligiga bog'liq. Shu sababli tahlil jarayonida ma'lumotlarni to'plash va saqlashning yangi usullaridan — kompyuter texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Tahlil ishlarini soddalashtirish uchun alohida usullardan foydalanib, ular asosida maxsus ishlab chiqilgan jadvallarni to'ldirish va keyinchalik jadval ko'rsatkichlari yordamida qiyoslash, baholash hamda umumlashtirish lozim.

Budjet tashkilotlarida ichki audit bo'limi tomonidan boshqaruv tizimining muhim elementi bo'lgan moliyaviy tahlilni o'tkazish darajasi ko'p jihatdan unda shakllantiriladigan va qo'llaniladigan axborot bazasining sifati hamda baholash usullariga bog'liq bo'lib, tadqiqot maqsadlariga mos bo'lishi talab etiladi. Bu, o'z navbatida, xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy-iqtisodiy faoliyatini tahlil qilish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega hisoblanadi (2-jadval).

### 2-jadval. Xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyatini tahlil qilish bosqichlari<sup>3</sup>.

№	Taomillar	Tahlilni o'tkazish maqsadi	Izoh
1.	Tadqiqot obyekti va subyekti hamda tahlil qilishning usul va shakllarini tanlab olinishi	Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini tahlil qilishning tadqiqot maqsadiga mosligi bo'yicha qaror qabul qilish	Ichki audit dasturida keltirib o'tish
2.	Ma'lumotlarni yig'ish, guruhlash, umumlashtirish va rasmiylashtirish	Tahlil ishlarini mukammal olib borish uchun zarur axborot bazasini shakllantirish, ishlab chiqarish faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni ta'sir doirasi bo'yicha guruhlash, umumlashtirish va rasmiylashtirish.	
3.	Tahlil natijalarini talqin qilish, xulosa va takliflarni ifodalash	xo'jalik yurituvchi subyektlarni rivojlantirish, ko'zlangan natijalarga erishishi uchun olingan tahlil natijalarini iqtisodiy talqin etish orqali xulosa va takliflar ishlab chiqish	Ichki audit xizmati hisobotida aks ettirish
4.	Boshqaruv qarorlarini qabul qilishda xulosa va takliflardan foydalanish	Xo'jalik yurituvchi subyektlarning ishlab chiqarish faoliyatini takomillashtirish uchun tahlil natijalari va taklif etilgan tavsiyalardan foydalanish	

Hozirgi kunda budjet tashkilotlari faoliyatini buxgalteriya hisobi va tahlil jarayonlariga ichki zaxiralarni safarbar qilish usullarini aniqlash sifatida qarashga oid tasavvurlar ancha o'zgardi. Shu bilan bir qatorda, uning maqsadi, ta'sir doirasi, resurslaridan foydalanishni optimallashtirish hamda xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining samaradorligini oshirishga doir yangi boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va ularning maqsadga muvofiqligini asoslashdagi roliga nisbatan ham o'zgardi.

Ma'lumki, **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining** 2015-yil 24-apreldagi „**Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora- tadbirlari to'g'risida**“gi PF-4720-sonli<sup>4</sup> Farmonidaga muvofiq, 2015–2018-yillarda barcha aksiyadorlik jamiyatlari yillik moliyaviy hisobotni nashr etishi va xalqaro audit standartlari hamda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq, tashqi auditni o'tkazishi shart. Bundan ko'rinib turibdiki, xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy hisobotlarni milliy standartlar asosida yuritishi va xalqaro standartlar asosida nashr ettirishi lozim. Moliyaviy koeffitsiyentlarni aniqlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 28-iyuldagi 207-sonli Qarorida qat'iy belgilangan.

3 Muallif tomonidan tuzilgan.

4 <https://lex.uz/docs/-2635197>

3-jadval. "Toshkentdonmahsulotlari" AJning moliyaviy holatini ichki auditda tahliliy amallardan foydalanish tartibi<sup>5</sup>.

№	Ko'rsatkichlar	2019	2020	2021	2022	2023
1	To'lov qobiliyati koeffitsiyenti	1,07	1,09	1,05	0,98	1,023
2	O'z mablag'i manbalari bilan ta'minlanish koeffitsiyenti	0,06	0,08	0,05	-0,02	0,3
3	Xarajatlar rentabelligi koeffitsiyenti	0,01	0,03	0,01	0,01	0,04
4	Aktivlar rentabelligi koeffitsiyenti	0,01	0,03	0,01	0,01	0,01
5	O'z aylanma mablag'larini qarzga olingan aylanma mablag'larga nisbati koeffitsiyenti	0,26	0,29	0,28	0,24	0,303
6	Ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish koeffitsiyenti	0,80	0,81	0,58	0,64	0,625
7	Asosiy vositalarning eskirish koeffitsiyenti	0,43	0,44	0,40	0,36	0,39

Yuqorida keltirilgan 3-jadval ma'lumotlari asosida to'lov qobiliyati koeffitsiyenti, o'z mablag'i manbalari bilan ta'minlanish koeffitsiyenti, xarajatlar rentabelligi koeffitsiyenti, aktivlar rentabelligi koeffitsiyenti, o'z aylanma mablag'larini qarzga olingan aylanma mablag'larga nisbati koeffitsiyenti, asosiy vositalarning eskirish koeffitsiyentlarining o'zgarish dinamikasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, keyingi yillarda ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish koeffitsiyentidan tashqari barcha koeffitsiyentlarda kamayish tendensiyasi kuzatilmoqda. Bu esa xo'jalik yurituvchi subyektning ichki audit xizmati faoliyati samaradorligi ijobiy emasligini ko'rsatadi.

Ichki audit boshqaruv funksiyasi hisoblanib, boshqaruv bilan uzviy bog'langan, boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishda ular o'zaro ta'sirda bo'ladi. Xo'jalik yurituvchi subyektlarda ichki auditning axborotni barcha bo'limlardan oladi, bu axborot chorak va yil yakunlari bo'yicha bo'limlarning faoliyatini tekshirish va yig'ma hisobot tayyorlash uchun asos bo'ladi.

Ichki audit tizimi boshqaruv maqsadlariga erishishni ta'minlashga xizmat qiladigan boshqaruv vositasidir. Buning uchun ichki audit xizmati korxonada boshqaruvni tahlil natijalari asosida tarkibiy bo'linma faoliyatiga berilgan baholar haqidagi axborot bilan ta'minlaydi. Subyekt rahbariyati ichki audit faoliyati natijalaridan mavjud resurslarni hisobga olgan holda va amaldagi qonunchilik doirasida joriy ishlarni boshqarish uchun foydalanadi.

## XULOSA VA TAKLIFLAR

Yirik xo'jalik yurituvchi subyektlar, ya'ni aksiyadorlik jamiyatlarida ichki auditga ehtiyoj yuqoriligidan kelib chiqib, rahbariyat quyi boshqaruv tizimi va tashkilot faoliyatining kundalik nazorati bilan shug'ullanmaydi. Ichki audit esa ushbu faoliyat to'g'risida ma'lumot beradi hamda boshqaruvchilarning hisobotlari ishonchlik darajasini aniqlaydi. Ichki audit, avvalo, resurslar behuda sarflanishining oldini olish va korxonada uchun imkoniyatlarni aniqlash, o'zgarishlarni amalga oshirish uchun kerak. Buning uchun mulk egalari va rahbariyatga tashkilot aktivlarining sezilarli darajada tejalishiga olib keladigan biznes tizimini boshqarish va tashkil etishni tartibga solish bo'yicha tavsiyalar berish zarur. Bundan tashqari, ichki auditning mavjudligi mulk egalari uchun zarur. Sababi shuki, ular jamiyatdagi bevosita ish yurituvdan uzoqlashadilar, boshqaruv professional menejerlar qo'lga o'tadi va oxir-oqibat kapitalning xalqaro bozorlarga qisqa yoki o'rta muddatda chiqish rejalarini yaratish zaruratini keltirib chiqaradi.

Xususan, eng katta fond birjalarining qonun-qoidalari subyektda ichki auditning mavjudligini talab etadi va ularni qimmatli qog'ozlar bozoriga chiqish uchun shart-sharoit yaratib beradi. Ichki audit xizmatini tashkil etish bo'yicha xorij tajribasining mamlakatimizda qo'llanilishi ichki audit rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Воропаев Ю.Н. Оценка внутреннего контроля. // Бухгалтерский учет. 1996. №8. С. 17-20.
2. Жминько С.И. Внутренний аудит. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 316 с.
3. Ибрагимов А.К. Ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби, аудити ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари таннархини аниқлашни такомиллаштириш. Иқтисод фанлари докторини олиши бўйича ёзган докторлик диссертацияси автореферати. – Т.:ЎзР. БМА. 2002. 42-б.

5 "Toshkentdonmahsulotlari" AJning 2008-2017 йиллардаги ҳисоботлари маълумотлари асосида ҳисобланган.



4. Каримов А.А. Корпоратив бошқарув тизимида бухгалтерия ҳисоби ва аудит. Монография. – Т.: Иқтисод-Молия, 2008. – 152 б.
5. Жминько С.И. Внутренний аудит. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. –316 с.
6. Макальская А.К. Внутренний аудит. Учебник. Практические пособие. 2-е издание. – М.: Дело и Сервис, 2001. – 112 с.
7. Дўсмуратов. Р.Д. Аудит асослари. Дарслик. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2003. – 612 б.

#### Internet manbalari

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi „Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora- tadbirlari to'g'risida“gi PF-4720- sonli Farmoni. <https://lex.uz>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини “Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5635-сонли Фармони. [lex.uz](https://lex.uz)
3. <https://www.wirc-icai.org> - Western India Regional Council of The Institute of Chartered Accountants Of India расмий сайти.
4. <http://www.aasb.com> - International Auditing and Assurance Standards Board расмий сайти.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

# Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

**Ingliz tili muharriri:** Feruz Hakimov

**Musahhih:** Xondamir Ismoilov

**Sahifalovchi va dizayner:** Iskandar Islomov

**2024. № 8**

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: [sq143235@gmail.com](mailto:sq143235@gmail.com)

Bot: [@iqtisodiyot\\_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot\\_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

**Litsenziya raqami:** №046523. PNFL: 30407832680027

**Manzilimiz:** Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani  
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

